

Swindrecht Were

Heerjansdam

Hendrik Ido Ambacht

Zwijndrecht

Uitgave van:
Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en Historische Vereniging Zwijndrecht
Jaargang 28 nr. 2, september 2014

Arie de Lijster bij een wagen van de firma Van den Herik.

De moderne motorboot, de Hendrika I van J. van den Herik in de haven voor zijn huis.

Inhoud

Voorwoord	2
Van den Herik transportbedrijf Joke van der Straaten	3
Dieren op Develstein Alexandre van den Berg	19
Rampen op boerderij Develstein Kees van der Leer	31
Colofon	39

Een geladen oplegger van de Firma Van den Herik.

Afbeeldingen:
Vooromslag: de Oostendamse haven, 1937.

Voorwoord

In dit periodiek nemen we u mee naar het 'verre' verleden en het nabije heden. Alle drie de artikelen hebben een ding gemeen, het gaat over een voorbij verleden. Kasteel Develstein, boerderij Develstein en Transportbedrijf Van den Herik: alle hebben zij een roemrijk verleden en alle bestaan helaas niet meer.

Bij de opgraving op het eilandje waar eens kasteel Develstein stond zijn veel botresten gevonden. Het betreft hier botresten van dieren. Alexandre van den Berg neemt u mee in een nadere beschouwing van deze vondsten. U krijgt zodoende kijk op het dagelijks leven van de bewoners. Welke dieren hadden zij en welke dieren aten zij? Na de sloop van het kasteel bleef de boerderij Develstein staan. Deze boerderij heeft een roerig verleden. Brand en inbraak worden aan het licht gebracht door Kees van der Leer. Oude krantenartikelen geven een kijk in dit roerige verleden.

Joke van der Straaten heeft op facebook informatie gevonden over een echt Ambachts transportbedrijf: Van den Herik. Het was voor haar aanleiding om verdere informatie te verzamelen over het bedrijf. Ze geeft een uitvoerig overzicht van het ontstaan van het bedrijf, zijn klanten en over de familie Van den Herik.

Zoals u van ons gewend bent zijn alle artikelen weer rijkelijk voorzien van de nodige illustraties.

Wij wensen u veel lees- en kijkplezier.
Namens de redactie,
Kees Popijus.

Teun de Wit en Jan Visser op een auto, die volgestapeld is met kisten van de veiling Zwijndrecht.

Van den Herik transportbedrijf

Joke van der Straaten

Inleiding

Fa. J. van den Herik & zonen.

Dit was eens het grootste transportbedrijf van Hendrik-Ido-Ambacht, in 1970 is het overgegaan naar de Furtrans group en kort daarna uit Hendrik-Ido-Ambacht verdwenen. Hoewel dit meer dan 40 jaar geleden is, zijn wij dit nog lang niet vergeten, dit is echte nostalgie al zijn veel van de laatste werknemers al op zeer hoge leeftijd en sommigen zelfs al overleden. Deze informatie vond ik op Facebook en was voor mij de aanleiding eens iets meer te weten te komen over

dit bedrijf. Gelukkig is Arie van den Herik, de kleinzoon van de stichter van het bedrijf, Jasper van den Herik, een goede vriend van ons en ook zijn broer Jasper ken ik goed, zodat ik over de oprichting en de geschiedenis het één en ander te weten ben gekomen. Ook de ervaring van Arie als chauffeur leverde aardig wat verhalen op. Later kwam ik in contact met Bram Barendse, die samen met Jan Stehouwer het plan opvatte informatie en foto's op Facebook te plaatsen en er op die manier voor te zorgen dat de geschiedenis van het bedrijf niet verloren zou gaan. Het bovenstaande werd de aanleiding tot het schrijven van dit artikel.

Joke van der Straaten.

Jasper van den Herik, de grondlegger van het bedrijf.

De familie Van den Herik

Joke van der Straaten

Uit de genealogie van de familie Van den Herik

Oprichter:

Jasper van den Herik geb. Papendrecht * 12 mei 1871 † 16 sept. 1947
 Huw. 30-06-1892 **Hendrika Verschoor**, * 7 april 1873 † 6 februari 1952
 geb. H.I.Ambacht

Kinderen:

1. Anna * 13 oktober 1892 † 15 februari 1979
 Huw. Leendert Roodbol * 28 oktober 1891 † 24 oktober 1967 IX-r
2. Lijdia * 15 april 1894 † 6 februari 1969
 Huw. Teunis Provilijs * 31 augustus 1893 † 12 maart 1977 IX-s
3. Hendrik * 20 februari 1896 † 4 maart 1916 IX-t
4. Everdina Johanna * 30 november 1897 † 15 juni 1981 IX-u
 Huw. Pieter Marinus Plaisier * 29 december 1896 † 13 april 1977
5. **Evert Johannes** * 25 januari 1899 † 12 april 1949
6. Cornelis (Kees) * 7 januari 1902 † 21 mei 1984 IX-v
 Huw. Elisabeth v.d. Linden * 4 mrt 1902 † 23 augustus 1981
7. Jannigje * 18 april 1905 † 28 augustus 1995 IX-w
 Huw. Jacobus van der Linden * 3 oktober 1904 † 6 december 1980
8. **Jasper** * 11 december 1906 † 14 mei 1984 IX-x
 Huw. Elisabeth Klootwijk * 24 november 1911 † 18 januari 1985
9. Bastiaantje * 19 augustus 1908 † 7 september 1987 IX-ij
 Huw. Gerard Adrianus Hoogendijk * 29 december 1902 † 3 juni 1981
10. Hendrika * 21 oktober 1911 † 27 mei 1992 IX-z
 Huw. **Maarten Bol (Bob)** * 1 augustus 1909 † 3 maart 1993
11. **Gerrit** * 31 oktober 1914 IX-z1
 Huw. Wilhelmina Helena Pluimert * 10 februari 1917
12. **Hendrik** * 19 december 1918 IX-z2
 Huw. Lijntje Stok * 16 januari 1919 † 30 sep. 1987

Alleen de vetgedrukte personen zijn werkzaam geweest bij het transportbedrijf, evenals **Arie van den Herik**, geb. 13 dec. 1933, zoon van **Jasper van den Herik** en **Elisabeth Klootwijk**.

Jasper van den Herik Sr. werd dus niet in Hendrik-Ido-Ambacht geboren, maar in Papendrecht. Volgens de overlevering verdiende hij daar de kost door met garen en band langs de deuren te gaan. Hij was een zeer ondernemend type en door zijn huwelijk met Hendrika Verschoor kwam hij in Hendrik-Ido-Am-

bacht terecht. Daar begon hij begin jaren 1900 als beurtschipper. Hij had een oud zeilbootje gekocht waarmee hij goederen vanuit Hendrik-Ido-Ambacht naar plaatsen in de omgeving vervoerde. In die tijd bestond de sluis tussen de Ambachtse haven en de Waal nog, dus kon hij op die manier naar het Achter-

N° 220, Houten dato 13 October, 1906.

Hendrik Id. Ambacht 20 Sept-1906

Ondergetekende Jasper van den Herik, schipper
te Hendrik Id. Ambacht, verzocht als opvolger van den
beurschipper Thomas van der Straaten een jaarlĳk bedrag
van veertig gulden te betalen als abonnement voor
schut en havengeld, voor het gebruik van de haven en
losplaats aan den Oostendam, ten zulke volgens het vastge-
steld tarief op de invordering.

Hoogachtend,
Jvd Herik

Aan:

Heeren Dijkgraaf en Hoogheemraden
van de Schiedamschedijkse Waard.

ambacht en verder naar Rijsoord. In 1906 schreef hij
bijgaande brief aan het Hoogheemraadschap van
de Zwiĳndrechtse Waard waaruit blijkt dat hij de
opvolger werd van Thomas van der Straaten (niet
aantoonbaar familie van Ger van der Straaten, mijn
echtgenoot).

Een beurtschipper, de naam zegt het al, is een
schipper die op regelmatige tijden vracht van de
ene plaats naar de andere vervoert. Soms, wanneer
er plaats genoeg was konden ook passagiers tegen
betaling mee.

Deze tekening van H. van Loon laat het oude gemeentehuis van Hendrik-Ido-Ambacht zien met daarvoor de zeilboot van Van den Herik.

Het verhaal gaat dat hij zes weken lang zand heeft gevaren van Scheveningen naar Delfshaven. Het was keihard werken, maar dat ging hij niet uit de weg.

Wanneer hij diep geladen over de rivier (waarschijnlijk de Schie) voer en hij vond dat het niet hard genoeg ging, hing hij een oude deken als tweede zeil erbij hing om zo meer snelheid te krijgen. Vindingrijk was hij dus wel! Deze klus bracht hem slechts zeshonderd gulden op.

Weldra groeide het bedrijf en werd de oude zeilboot vervangen door een moderne motorboot, de Hendrika. Dat betekende meer vracht, snellere bezorging, meer inkomsten, maar ook nog meer werk. Ook woonde het gezin Van den Herik, dat in 1906 al uit acht personen bestond, inmiddels in een huis aan de Havenkant. Het ging Jasper dus zowel zakelijk als privé 'voor de wind'.

Wanneer Jasper Sr. met zijn kleine bootje op de Noord of de Maas voer, diep geladen met zijn waren en hij zag in de verte een sleepboot aankomen die natuurlijk een hoge golfslag veroorzaakte, wist hij niet hoe snel hij zijn boot 180° moest draaien om met de achterkant van zijn boot tegen de gol-

Op deze oude foto is wanneer je goed kijkt in het smalle deel nog de sluis naar de Waal te zien. Om van de ene kant naar de andere kant te komen, was er een dam aangelegd, die over de sluis liep, waardoor de sluis als het ware onder een tunnel door liep. De kolk lengte was maar 16,1 meter en de doorvaartbreedte 4,35 meter. Door de schaalvergroting in de scheepvaart en de opkomst van het wegverkeer nam het aantal gebruikers van de sluis danig af. Toen in 1948 een grote reparatie noodzakelijk was, werd helaas besloten de sluis te dichten en een deel van de haven te dempen. In 1994, bij de reconstructie van de oude haven en de omgeving is de sluis helemaal verdwenen. Op bijgaande foto zijn de sluisdeuren nog goed te zien.

Nog duidelijk zijn hier de sluisdeuren te zien.

Op deze foto, die genomen is na de renovatie van de haven en omgeving zien we links de huizen achter 'Kauling' en is nog duidelijk de plaats van de voormalige sluis zichtbaar.

ven in te kunnen liggen. Die achterkant was hoger dan de voorkant en op die manier voorkwam hij dat het water zijn diepgeladen boot zou overspoelen en schade zou toebrengen aan zijn lading. Als de sleper voorbij was draaide hij zijn boot weer in de vaarrichting en vervolgde zijn weg. Het bedrijf bleef groeien en er kwam een nieuwe motorboot bij, de Hendrika II. Het laden en lossen van de vracht gebeurde nog steeds met mankracht. Vracht in de kruitwaggen, over de smalle loopplank naar de wal en dan overladen in de gereedstaande vrachtwagen. Die ook eigendom was van de firma Van den Herik.

Geen gezeur over het gewicht van de vracht. Gewoon aanpakken!

De schuit in de Oostendamse haven. V.L.N.R. Jas(per) van den Herik, Sr., Henk en Gerrit van den Herik, Jasper van den Herik Jr., de kleinzoon van Jasper Sr., Eeuw (Evert) van den Herik, Jas(per) van den Herik Jr. en een onbekende, waarschijnlijk een Lagendijk. De aanvoer geschiedde per boot, het verdere vervoer ging per vrachtwagen.

Jasper van den Herik Jr.

Inmiddels waren ook Evert, die altijd Eeuw genoemd werd en Jasper Jr. werkzaam bij hun vader. Er werd voor de op- en overslag van de aangevoerde goederen een loods in gebruik genomen achter de huizen aan de Havenkant.

In de dertiger jaren werd gestart met een zand- en grindhandel. Het zand en grind werd op de Havenkant opgeslagen en lag in keurige hopen gewoon op straat. Arie van den Herik, zoon van Jasper Jr. vertelt hier het volgende over:

'Als ventje van een jaar of zeven speelde ik heel graag aan de Havenkant. Mijn oma (opoe) was een heel lief mens, maar opa was niet al te makkelijk zoals dat vaak gaat met mensen die hard werken. Zijn bedrijf was zijn alles en het moest er piekfijn uitzien. Hij was dan ook altijd bezig met het bij elkaar vegen van het zand en grind en o wee als je daar als kind in ging spelen, dat was ten strengste verboden. Op een keer deed ik dat toch. Achteraf bleek dat het letterlijk levensgevaarlijk was want het droge zand begon te schuiven en ik ben er bijna onder bedolven en gestikt. Mijn opa had dus toch gelijk!'

De loods.

Eind jaren dertig woonde bijna de hele familie van den Herik aan de Havenkant en ook het kantoor was daar gevestigd. Toen in 1940 de oorlog uitbrak had Van den Herik Transport de beschikking over een paar vrachtbussen, de Hendrika I en de Hendrika II en wel 14 vrachtauto's. Alle zoons op één na, Kees van den Herik die de maalderij in het Achterambacht

had, en zijn schoonzoon Maarten Bol die altijd 'Bob' genoemd werd waren in het bedrijf werkzaam.

De havenkant in de dertiger jaren met de ingang van de sluis.

Ook tijdens de eerste oorlogsjaren werd er vrij normaal gewerkt, totdat in 1944 de Duitsers alles wat rijden kon vorderden en ook dertien van de veertien vrachtauto's van Van den Herik in beslag werden genomen. De veertiende was tijds verstopt onder het hooi bij een bevriende boer en kon dus na de oorlog weer worden 'uitgegraven'. Deze auto kreeg al spoedig de bijnaam 'Het Overschotje'. Zie foto onder.

Hard werken... hoe bedoelt u

Om in Rotterdam, waar op maandagmorgen de goederen werden ingeladen, een goede plaats in de ha-

ven te krijgen moest je zorgen dat je als één van de eersten aanwezig was. Dat was voor Jasper Sr. geen probleem. Midden in de nacht van zondag op maandag verliet hij zijn huis om te voet naar de Rotter-

damse haven te gaan. Bijgaande foto laat duidelijk de bedrijvigheid in de haven zien en het al geladen schip dat dwars op de kade ligt is de Hendrika van Van den Herik.

Jasper van den Herik en zijn vrouw Hendrika Verschoor.

Uit het familiealbum

Jasper van den Herik was een grote, krachtige man in tegenstelling tot zijn vrouw die een klein opduveltje was. Wanneer in het voorjaar bij hoog water de Havenkant blank stond en moeder de deur uit moest b.v. om boodschappen te doen was dat een probleem. Zeker met die lange rokken. Haar man was meestal druk aan het werk en wat nu. Gelukkig liep er meestal wel een zoon in de buurt, die net als zijn vader gewend was om zware vrachten te tillen. Hij deed dan ook net alsof moeder een zware vracht was en ging haar 'schoeremassen' (Op de schouders dragen).

De familie Van den Herik. Boven vlnr: Aart van den Herik, Jas van den Herik, Hendrika van den Herik - Verschoor (opoe) en Rika van Kooten - Provily. Daaronder Willij van den Herik, Jas Plaisier, Cora van den Herik, Rinus van den Linden, Rita van den Herik, Henk Provily, Annie van den Herik, Arie Plaisier en Jas van den Linden en Jas van den Herik. Linksonder zit Arie van den Herik.

Een familie-uitje van de fam. Van den Herik, samen met de familie de Groot. In het midden met sigaar Kees van den Herik met voor hem zoon Aart. Kees was de eigenaar van de "maalderij"/meelhandel. Naast Kees zijn vrouw Bets. De twee meisjes in de "auto" zijn de zussen Willie en Rika van den Herik. Zittend in de stoel Hannes de Groot en in de andere stoel zijn vrouw. De jongen links staand is waarschijnlijk hun zoon.

Het bedrijf na 1945

Toen in 1945 het hele wagenpark alleen nog maar bestond uit 'Het Overschotje' moest er natuurlijk uitbreiding komen. Er was werk genoeg.

De oplossing lag in het kopen van afgedankte legertrucks uit de oorlog en de cabines ombouwen.

Inmiddels waren de zoons Evert, Jasper, Gerrit, Hendrik en schoonzoon Maarten Bol (Bob) ook in het bedrijf werkzaam en zij hadden het harde werken met de paplepel ingegoten gekregen. Het was dus geen wonder dat het transport overgenomen werd door vrachtwagens en werd er voor aan- en afvoer van goederen per schip alleen nog via de Noord gevaren.

Voorbeeld van een omgebouwde truck.

Gezicht op de haven na de restauratie van 1948. Uiterst rechts het huis van beurtschipper Van den Herik.

Toen ook dit steeds minder werd verdween deze tak van transport en werd overgeschakeld op volledig transport per auto. Op 13 september 1947 overleed Jasper van den Herik Sr. Uiteraard was dit een groot verlies voor het bedrijf, maar zijn zoon Jasper had een goede leerschool gehad en nam, samen met zijn broers de leiding over. Jas, zoals hij in de volksmond heette, was de bekendste en al snel stond in het dorp Hendrik-Ido-Ambacht het bedrijf bekend als transportbedrijf Jas van den Herik. Na zijn huwelijk met Elisabeth Klootwijk ging het echtpaar wonen in Rijsoord aan de Pruimendijk. Toen in 1940 de Rijks-

weg, nu de A16, werd verbreed moest het huis daarvoor worden gesloopt en verhuisde het gezin, dat inmiddels bestond uit vader, moeder en 2 zoons, Jas en Arie naar Hendrik-Ido-Ambacht waar zij een nieuw huis in de Oranjestraat betrokken. Daar kregen zij nog 2 dochters; Janny en Hendrie. Zoon Jas is in tegenstelling tot zijn broer Arie nooit in het bedrijf gaan werken maar ging naar Alblisserdam waar hij een baan had als administrateur. Arie begon eerst als chauffeur en ging later op kantoor werken. Op 12 april 1949 overleed Evert op 50 jarige leeftijd.

*Hier staat Evert nog achterop de vrachtwagen voor de zaadhandel van Jos Reijers aan de Bruinelaan in Zwijndrecht.
Let eens op de verbouwde legertruck.*

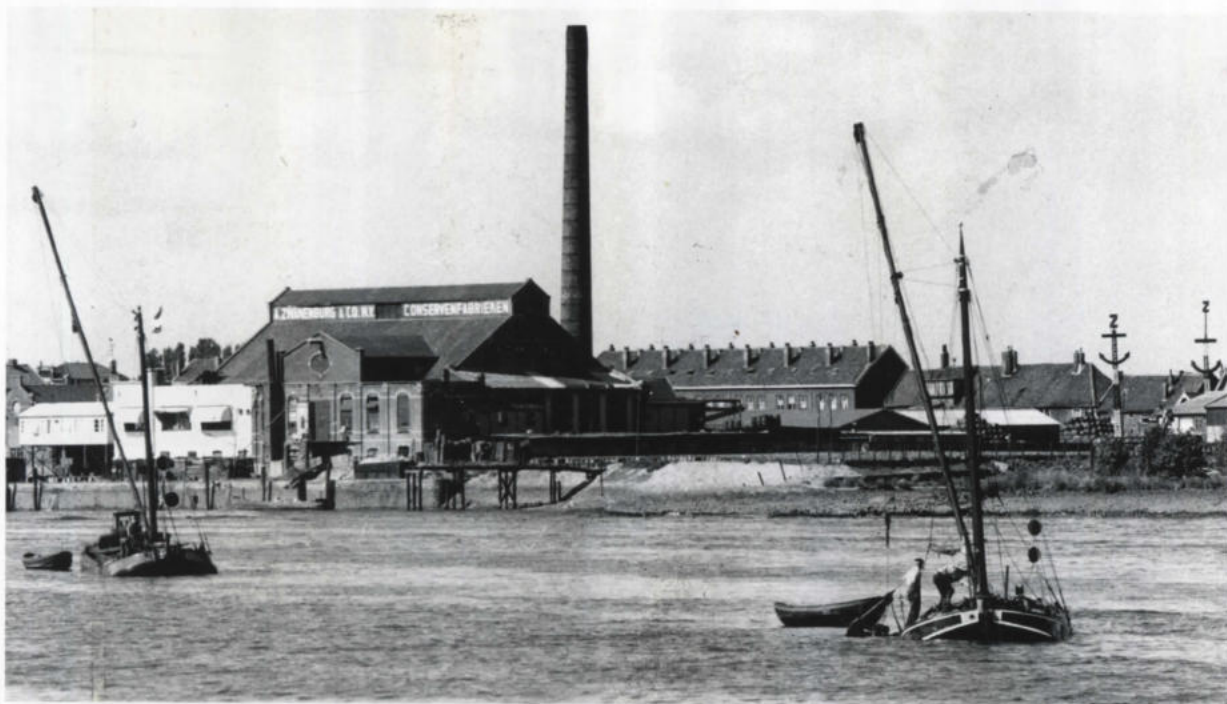
Het oude kantoor aan de Havenkant. De man die tegen de muur geleund staat is Maarten Bol (Bob).

Stolk Staal aan de Veersedijk.

Het oude kantoor werd te klein en verhuisde naar de Veersedijk 11, waar nu Stolk Staal gevestigd is. Veel vrachtwagens betekende ook veel onderhoud en veel brandstof (diesel). Er werd een vaste monteur aangetrokken voor het onderhoud; Jo de Wit, die later samen met Arie Rijsdijk het garagebedrijf De Wit en Rijsdijk begon. Er werd toestemming verleend voor het plaatsen van een eigen brandstoftank en pomp. Velen zullen zich die pomp nog herinneren.

*A. Zwanenburg & Co. N.V. Conservefabrieken te Zwijndrecht was gelegen aan de rivier.
Foto collectie Kees Popijus.*

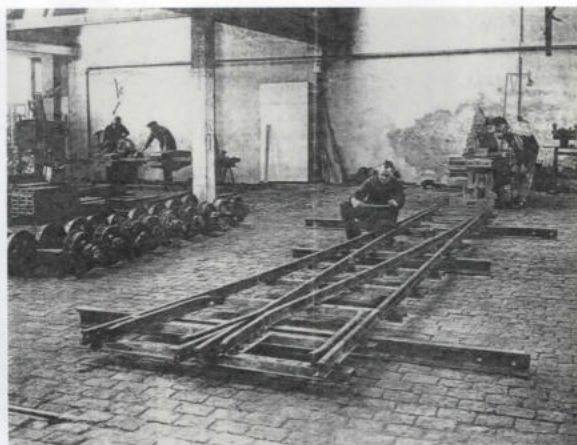
Klanten van van den Herik

In de jaren zestig reden er zo'n veertig wagens onder de vlag van Van den Herik., opleggers aanhangers en diepladers. Het bedrijf had een aantal grote vaste klanten die allemaal bediend werden door vaste chauffeurs met hun bijrijders. Een bijrijder was een assistent van de chauffeur die vaak geen rijbewijs had maar vooral behulpzaam was bij het laden en lossen van de vracht wat in die tijd nog voor een groot deel handmatig gebeurde. Zwanenburg conserven uit Zwijndrecht, dat later naar Etten-Leur verhuisde, was één van de grootste. Een deel van het wagenpark was dagelijks voor dit bedrijf onderweg.

Oving Staal aan de Veerweg.

Nog zo'n groot bedrijf was Oving staal dat een vestiging had aan de Veerweg in Hendrik-Ido-Ambacht en één in Rotterdam. In Hendrik-Ido-Ambacht wer-

den voornamelijk smalsporen en kiepkarren voor het vervoeren van bouwmaterialen naar de bouwplaats gemaakt en gerepareerd.

Luchtfoto Oving Staal Rotterdam.

Ook de Tubus (Tubus buizenhandel) aan de Veersedijk was een vaste klant.

Evenals de maalderij van Kees van den Herik.

Het woonhuis en de maalderij van Kees van den Herik.

Hier stond vroeger de maalderij.

CHEMPROHA N.V.
Zwijndrecht, tel. 01850-28366

Verder reden er vijf combinaties op Italië en die waren uiteraard dubbel bemand. Deze ritten duurden toen nog 10 dagen en daar zat dus altijd een weekend in. Dan was er nog het losse werk zoals vlas voor van Nes uit Rijsoord, chemische producten van Chemproha uit Zwijndrecht en nog werkzaamheden voor enkele andere opdrachtgevers.

Werken bij van den Herik Transport

Het werk als chauffeur

Wanneer je in gesprek raakt met een oud-medewerker hoor je eigenlijk niets dan goeds over het bedrijf. Het was wel hard werken en lange dagen maken maar daar was je chauffeur voor. De meeste vracht-

wagens hadden nog geen stuurbevestiging en ook het laden en lossen van de vracht gebeurde meestal handmatig. Vrachtwagenchauffeurs waren dan ook 'echte kerels' sterk en met spierballen door het zware werk. Collegialiteit stond hoog in het vaandel.

Financieel zat je bij van den Herik goed. Het was één van de eerste transportbedrijven die volgens CAO ging betalen. Je salaris werd keurig op tijd uitbetaald en je kwam niets tekort.

Personeelsuitje 1963.

N.V. v.h. Fa. J. van den Herik & Zonen

KANTOOR: H. I. AMBACHT
VERBODEN 11
TELEFOON 2 1000 - 2000 - 2001
h.s. 2000 - 2000 - 2000 - 2000

Bankiers:
AMSTERDAM: ROTTERDAM
BANK N.V., Rotterdam
GROUPE VAN DE BANK 244519
TELEX: 20001

AUTO-TRANSPORTBEDRIJF
IN BINNEN- EN BUITENLAND

H. I. AMBACHT, 20 januari 1970

Hr. A. Barendse
Bankertplein 203
Hendrik Ida Ambacht

Hierbij doen wij u een opgave van Uw loon over de periode van 1.1.1970
v/m 31.12.1970.

Bruto:	ACW/AW	Lombel.	Soc.L.	Netto:
16.960,15	1.757,77	1.507,78	914,48	12.780,12

Hoogachtend,

Bram Barendse
Bram Barendse
Voorzitter van de Raad van Bestuur
T.M. 01850-28366 - 2001 - Telex 20001

Loonafrekening januari 1970 van Bram Barendse.

Gevaarlijk werk

Bij het zien van de foto van Chemproha schoot me het verhaal van Arie van den Herik te binnen dat hij jaren geleden vertelde. Of het zich afspeelde bij Chemproha of bij een andere fabriek/handelaar is onbekend. Het is in ieder geval waar gebeurd. Bij het lossen van een mandfles met ca.50 liter zuur brak de fles of schoot de kurk eraf en kreeg Arie de volle laag van het bijtende goedje over zijn borst. Gelukkig wist de EHBO van het bedrijf wat daaraan gedaan moest worden en werd Arie met kleren en al direct onder de douche gezet. Niet even afspoelen, maar een hele tijd. Daarna naar het ziekenhuis waar hij dik in de zelf werd gezet. Hoewel zijn huid er uitzag alsof hij brandwonden had, genas de huid wonder boven wonder zonder blijvende littekens.

Een ander voorbeeld van gevaar speelt zich af op de weg. Niet alleen tijdens een aanrijding waarbij wat materiële schade ontstond. Dat gebeurde meestal door onoplettendheid van de chauffeur of zijn tegenstander en zorgde voor leedvermaak bij zijn collega's.

Kees van den Berg, Jo de Wit en Jaap de Jong nemen de schade op na een aanrijding.

Gevaarlijker werd het wanneer, zoals in de strenge winter van 1963, de toestand van de wegen zo slecht werd dat het normaal besturen van de wagen bijna onmogelijk werd. In die bewuste winter waren Melis v/d Wulp met rijder Gert v.d. Padt wezen laden in Zwijndrecht bij AZ Conserven, 's avonds rond 10 uur en waren op weg naar huis. Maar het liep verkeerd af...

Pech onderweg

Wanneer een wagen onderweg met pech kwam te staan was het de beurt aan de technische man Jo de Wit. Gewapend met zijn gereedschapskist begaf hij zich naar de plek des onheils en meestal kon hij de schade binnen afzienbare tijd herstellen. Een enkele keer duurde het wat langer doordat er onderdelen vervangen moesten worden.

Het einde van een mooi bedrijf

In 1970 besloot de directie bestaande uit Jas, Gerit en Henk van den Herik en 'Bob' Bol om voor hen moverende redenen het bedrijf te verkopen. Het was een puur gezond bedrijf en dus werd al spoedig een koper gevonden. Furtrans uit Etten-Leur nam het hele wagenpark, met chauffeurs en de goodwill over en Arie van den Herik die op kantoor zat kreeg een baan bij Furness in Rotterdam. Daar kon hij niet echt zijn draai vinden en na een tijdje ging hij werken als planner bij Slootmaker transport waar het tot zijn pensionering is gebleven. Technische man Jo de Wit startte samen met Arie Rijdsdijk zijn eigen garagebedrijf.

En zo kwam er een einde aan het bedrijf en verdween het beeld van de vrachtwagens op de Europese wegen van Van den Herik. De kreet 'op alle wegen kom je van den Herik tegen' bestond niet meer.

Veel oud-werknemers hebben nog goede herinneringen aan de tijd dat zij er werkten en zoals in de inleiding van dit artikel staat hebben zij op Facebook een hele pagina gewijd aan het bedrijf en z'n werknemers. Wilt u daar ook eens een kijkje op nemen, meldt u dan aan bij: v.d. Herik Transport H.I.Ambacht.

Dieren op Develstein

Alexandre van den Berg

*Kasteel Develstein aan de voorzijde met zwanen in de slotgracht en een jachthondje op de brug.
Aquarel van Aert Schouman, 1747. Particuliere collectie.*

Over kasteel Develstein zijn al diverse artikelen en boeken verschenen. De geschiedenis van het kasteel en haar bewoners en ook de opgravingen die hebben plaatsgevonden, zijn al diverse malen de revue gepasseerd¹.

Nu eens een artikel over dieren die op en rond het kasteel en de bijbehorende boerderij hebben geleefd. In dit artikel wil ik de archeologische vondsten in een historisch kader te plaatsen².

De bronnen

De schriftelijke bronnen over dieren op kasteel Develstein zijn schaars. Middeleeuwse bronnen waarin dieren voorkomen ontbreken geheel. Alleen een akte uit 1454 vermeldt dat bij het kasteel een boerderij hoorde³. Ongetwijfeld zullen er dieren op de boerderij geleefd hebben, maar daarover zegt de akte niets.

Pas in de stukken over de verkoop van de ruïne aan het einde van de 16^e eeuw, vangen we een glimp op van een dier. Bij het kasteel blijkt het recht om zwanen te mogen houden te horen⁴. Ook in de 17^e-eeuwse bronnen vinden we weinig dieren terug. Alleen enkele 17^e-eeuwse kroniekschrijvers

vermelden hier en daar iets over dieren⁵. Ook over dieren die als voeding hebben gediend op het kasteel is weinig bekend. Er zijn wel enkele bronnen en afbeeldingen van de bewoners van de vlakbij gelegen buitenplaatsen Meerdervoort en Nederhoven⁶. Deze 'buren' waren verwant aan de familie Van Beveren, de 17^e-eeuwse bewoners van kasteel Develstein. Zo is er over huis Nederhoven een lofdicht bewaard gebleven⁷. In dit gedicht komen ook diverse dieren die op en rond het huis leefden, zoals een hond en vissen, aan bod. Pas in de 18^e eeuw komt er wat meer duidelijkheid. Adam van Broeckhuysen, die het kasteel van 1729 tot 1748 bewoonde, hield een dagboekje bij⁸. In dit dagboekje vinden we zo nu en dan vermeldingen van dieren die Van Broeckhuysen zoal in het dagelijks leven tegen kwam. Verder zwijgen de historische schriftelijke bronnen. Gelukkig zijn er nog diverse afbeeldingen van het kasteel waar wel dieren op voorkomen. Op enkele 18^e-eeuwse afbeeldingen zien we voor het eerst honden, vee en watervogels op en rondom het kasteel. Op de 19^e-eeuwse afbeeldingen zien we ook veel dieren, maar vooral koeien en schapen. Naast schriftelijke bronnen en de afbeeldingen zijn er echter ook archeologische bronnen. In 2005 kon op het kasteleiland een proefsleufonderzoek worden

uitgevoerd. Er zijn bij dit onderzoek in verhouding tot andere kasteelopgravingen weinig resten van dieren gevonden, maar het was dan ook een kleine opgraving. Hierbij werden ook botten en andere aan dieren gerelateerde vondsten opgegraven. In totaal werden 119 dierlijke resten gevonden. Het grootste deel, 111 fragmenten, is met de hand verzameld⁹. De rest, 8 fragmenten, is tijdens het zeven van enkele grondmonsters gevonden¹⁰. Deze monsters waren genomen vanwege het botanisch onderzoek. Van de met de hand verzamelde botresten kon 90% op soortniveau gedetermineerd worden. Op 28 botfragmenten zijn hak-, snij- of andere bewerkingsporen gevonden¹¹. De resten zijn voor het grootste deel niet beter te dateren dan tussen 1332 en 1824. Dit is de gehele periode waarin het kasteel bewoond was. De resten uit het grondmonster zijn te dateren tussen de 11^e en 13^e eeuw. Deze zijn afkomstig uit een sloot/ grachtvulling die ouder was dan het 14^e-eeuwse muurwerk¹².

Doordat bijna alle resten gedetermineerd konden worden, bestaat de mogelijkheid te speculeren over welke dieren er allemaal op het menu hebben gestaan. Toch moet hier voorzichtig mee omgegaan worden. Allereerst werd niet al het afval op dezelfde plek weggegooid. Niet alle weggegooid dierlijke resten zijn dus teruggevonden. Dit is zeker, want maar een klein deel van het kasteleiland is opgegraven. Verder horen niet alle resten tot het afval wat overblijft na de maaltijd, ook kadavers en ander afval kunnen in de grond terecht zijn gekomen¹³.

De gevonden resten geven dus geen volledig beeld van welke dieren er op en rond het kasteel leefden en welke er gegeten werden. Maar toch kunnen we wel iets zeggen op grond van de dierlijke resten die zijn opgegraven.

Naast dierlijke resten zijn er ook enkele voorwerpen gevonden die met dieren gerelateerd kunnen worden.

De bewoners van Develstein en de jacht

Tussen de bij het archeologisch onderzoek gevonden dierlijke resten zat weinig wild. Alleen botten van konijn, eend en gans zijn gevonden¹⁴. Al kunnen de laatste twee ook tamme dieren zijn geweest. Dat wil niet zeggen dat er geen wild werd gegeten, maar het is moeilijk aan te tonen.

De middeleeuwse adellijke bewoners zullen zeker wel eens gejaagd hebben, dat waren ze aan hun stand verplicht. De jacht hoorde namelijk bij de adellijke levensstijl. Als een adellijke familie deze levensstijl niet meer kon volhouden, kon men ook het jacht-

recht verliezen¹⁵. Van de bouwheer van het kasteel, Willem van Duvenvoorde, is zelfs bekend dat hij in het Brabantse Dongen een jachtslot had¹⁶. In de 17e eeuw wordt het er ook niet duidelijker op, hoewel op één van de zijgevels van het kasteel de Romeinse godin van de jacht, Diana, was afgebeeld¹⁷.

In onderstaande tabel is te zien van welke dieren er fragmenten zijn gevonden¹⁸.

Soort	Latijnse naam	Hoeveelheid
Zoogdieren	Mamalia	
Rund	Bos Taurus	36
Schaap/geit	Ovis aries / Capra hircus	36
Varken	Sus Domesticus	13
Paard	Equus caballus	1
Konijn	Oryctolagus cuniculus	1
Onbekend groot		2
Onbekend klein		2
Vogels	Aves	
Eend	Anas platyrhynchos	3
Kip/kuishoen	Gallus gallus domesticus	3
Gans	Anser domesticus	2
Onbekend		7
Schelpdieren	Mollusca	
Mossel	Mytilus edulis	4
Onbekend		1
Kikkers	Anura	3
Vissen	Pisces	
Haring	Clupea harengus	1
Paling	Anguilla anguilla	1
Wormeneieren		3
Totaal		119

De al eerder genoemde Adam van Broeckhuysen is de eerste bewoner van het kasteel, waarvan echt duidelijk is dat hij zich met de jacht bezig hield. Hij hield namelijk een dagboek bij waaruit blijkt dat hij een liefhebber was van de jacht¹⁹. Daarnaast zijn er drie afbeeldingen bekend van het kasteel die in opdracht van Van Broeckhuysen zijn gemaakt. Hierop komt op twee daarvan een jager voor²⁰. Van Broeckhuysen was, hoewel hij het wel deed voorkomen, niet van adel. Dat verklaart waarschijnlijk waarom hij zich vooral bezig hield met de vogeljacht en dan speciaal de variant 'lijsteren', het jagen op zangvogels met strikken²¹. Voor deze volksliefhebberij voelde de adel zich te verheven. Ook kooplieden hadden weinig op met de vogeljacht. Was het voor het gewone volk vooral iets wat je alleen deed, bij de niet adellij-

*Kasteel Develstein aan de achterzijde met op de achtergrond een schietende jager in de boomgaard.
Aquarel van Aert Schouman, 1747. Particuliere collectie.*

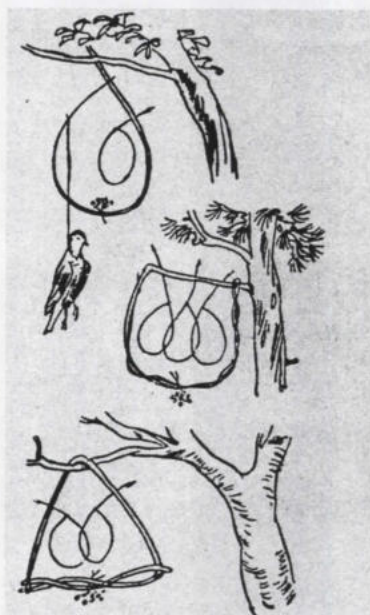
ke elite was het een belangrijke sociale gelegenheid. Tijdens het 'vogelen' werd gezellig gekeuvel en gegeten²². Omdat Van Broeckhuysen zich zeker tot de elite rekende was het bijna vanzelfsprekend dat ook op Develstein deze vorm van jacht werd gebezigd.

Vogels

Van vogels zijn weinig resten gevonden tijdens het archeologisch onderzoek. Er zijn 15 botfragmenten van vogels gevonden²³. Hiervan waren er 3 van eenden, 3 van kippen en 2 van ganzen afkomstig. Van 7 botfragmenten kon niet gezegd worden van welke vogelsoort deze afkomstig waren. De kippenbotten zullen wel afkomstig zijn van de boerderij naast het kasteel. Er zullen daar zeker kippen hebben rondgelopen. Op een afbeelding van J.C. Bendorp uit 1844 van de boerderij zijn duidelijk kippen te zien die op het erf rondscharrelen. Hoewel deze afbeelding 20 jaar na de afbraak van het kasteel is gemaakt, zal dit beeld de eeuwen daarvoor niet anders zijn geweest.

Van de eenden en de ganzen is niet duidelijk of ze tam of wild waren. De ganzen kunnen goed ook op de boerderij hebben rondgelopen en daar, terwijl ze werden vetgemest, gebruikt zijn voor de bewaking van het erf²⁴. Hoewel tamme eenden geen uitzondering waren, zouden de gevonden botresten ook van wilde exemplaren afkomstig kunnen zijn. In het eerder genoemde dagboek van Adam van Broeckhuysen wordt in het jaar 1740 melding gemaakt van diverse geschoten eenden²⁵. In dat jaar werden ook

veel andere vogels gevangen. Van Broeckhuysen maakt onder andere melding van lijsters, houtsnippen, eksters en een kramsvogel²⁶.

Lijsterbogen, die in de bomen werden gehangen voor het vangen van lijsters. Collectie Kees van der Leer.

De lijster was de meest gevangen vogel²⁷. Daar was het ook in eerste instantie om te doen, want er is in het dagboek duidelijk sprake van lijsteren. De lijsters

werden gevangen door middel van zogenaamde 'bogen'. Dit was meestal een verbogen tak waarin de strik en het aas om de lijster mee te vangen werd aangebracht²⁸. De strik was meestal gemaakt van paardenhaar en het lokaas was een trosje lijsterbesen²⁹. De bogen werden opgehangen in bomen en ook dit wordt duidelijk vermeld in het dagboek. In 1741 komt ene Arbeidthuijse namelijk helemaal uit Den Haag om te helpen met lijsteren. Samen met knecht Biskop hangt hij de lijsterbogen op³⁰. De bogen zullen wel in de boomgaard die bij het kasteel lag zijn opgehangen. Op Develstein werd alleen in het lijsterseizoen aan vogeljacht gedaan. De laatste vogel, die niet archeologisch is aangetoond, maar die wel rond het kasteel heeft gezwommen is de zwaan. Al bij de verkoop van de ruïne in 1574, blijkt Develstein het recht van zwanendrift te hebben³¹. Dit recht is altijd bij het kasteel gebleven. Het was een Middeleeuws, feodaal recht, wat aan de grond rondom het kasteel was gekoppeld³². Het recht kon alleen de graaf van Holland aan anderen worden gegeven³³. Was het in eerste instantie een recht van de adel, omdat het aan de grond was gekoppeld konden later ook de niet adellijke bewoners van Develstein zwanen houden. Om te voorkomen dat de zwanen wegvlogen werden ze gekortwiekt. Het houden van een koppel zwanen was duidelijk een statussymbool. Op veel afbeeldingen van het kasteel zijn dan ook de zwanen afgebeeld.

Develstein met zwanen.
Collectie : Regionaal Archief Dordrecht.

Paarden

Uit de opgraving kwam 1 bot van een paard. Helaas te weinig om er veel van te zeggen. Toch zullen er zeker wel paarden op het kasteel en de boerderij geweest zijn.

Het paard was eeuwenlang onmisbaar. De Middeleeuwse adellijke bewoners hadden zeker paarden. Dat waren ze aan hun stand verplicht. De bouwheer van kasteel Develstein, Willem van Duvenvoorde, was in 1328 tot ridder geslagen³⁴. Hij zal dus zeker een paard gehad hebben, want geen ridder kon zonder paard³⁵. Omdat Van Duvenvoorde ontzettend rijk was zal hij vast vele paarden gehad hebben. Niet alleen voor zichzelf, maar ook om zijn omvangrijke huishouden bestaande uit familie en personeel te vervoeren. Van Duvenvoorde reisde veel, want hij had meerdere kastelen en huizen verspreid over Holland en Brabant.

De eerste bewoner na Van Duvenvoorde was de Dordtse schildknaap Ricoud van Brakel. Ook hij was aan zijn stand verplicht om een paard te hebben, want ook schildknappen behoorden tot de ridderstand³⁶. Daarnaast heeft zijn vrouw Maria Booth, de nu nog bestaande Bootjessteeg laten aanleggen of verhard³⁷. Dit was onder andere om een snellere verbinding te hebben met Dordrecht en daarnaast was een verharde weg natuurlijk veel beter te berijden met paard en koets dan een zandweg.

Van de 17^e-eeuwse bewoners weten we niet of ze paard hebben gereden en een koets hebben gehad. Maar gezien de status van de familie Van Beveren zullen zij niet te voet naar hun buitenverblijf zijn gegaan. De eerste vermelding van karren en koetsen vinden we weer bij Adam van Broeckhuysen. Hij beschrijft in zijn dagboek meerdere malen dat hij een koets huurt. Als officier in het Staatse Leger, hoewel bevelhebber van een compagnie gardes te voet, zal hij ook zeker zeer veel paard hebben gereden. Het vervoer naar de legerkampen en -plaatsen ging in ieder geval per koets. In 1743 vermeldt hij dat hij een kar heeft, waarmee hij naar Zwijndrecht, lees kasteel Develstein, vertrekt³⁸. Deze kar heeft Van Broeckhuysen natuurlijk bij de boerderij van het kasteel gestald.

Op de boerderij werden natuurlijk ook paarden gebruikt. Dit waren Belgische trekpaarden. Zij werden ingezet voor het trekken van de ploeg, de landbouwmachines en de karren waarmee de boerenfamilie zich verplaatste. Ook was er op de boerderij een rosmolen waarmee de karnmolen voor het karnen van boter werd aangedreven³⁹.

*De boerderij van het kasteel met op de voorgrond een bok en een paar schapen.
Tekening J.C. Bendorp, 1844. Collectie Regionaal Archief Dordrecht.*

Runderen, schapen, geiten en varkens

Geen boerderij zonder vee. Natuurlijk was de boerderij van kasteel Develstein hierop geen uitzondering. Uit de opgraving kwamen 95 botresten van runderen, schapen, geiten en varkens. Dit is 76% van al het gevonden botmateriaal. 27 Van deze botresten bevatte snij- en haksporen⁴⁰. Het is heel goed mogelijk dat het overgrote deel van de gevonden dierlijke resten afkomstig was van de boerderij.

Dat er runderen op de boerderij waren spreekt voor zich. De Zwijndrechtse waard was bij uitstek een akkerbouwgebied, maar ook veeteelt kwam veel voor⁴¹. Er werden 36 botresten van runderen gevonden. Uit de gevonden botresten konden minimaal 5 individuen geteld worden. Deze waren ongeveer 2 jaar toen ze geslacht werden⁴². Koeien van die leeftijd worden vaars of als ze net voor het eerst gekalfd hebben, schot genoemd. Deze dieren leveren goed mals vlees. De bewoners van Develstein hebben dus waarschijnlijk vers en kwalitatief goed vlees gegeten. Iets wat ook op andere kastelen gebruikelijk was⁴³. Runderen staan ook veel op afbeeldingen van het kasteel. Of deze dieren een fantasie van de kunstenaar waren of ook echt bij de boerderij van het kasteel hoorden is niet duidelijk. Een natuurgetrouwe afbeelding is weer die van Bendorp uit de 18^e eeuw. Hierop zijn drie koeien te zien, die door een knecht naar de wei worden gebracht.

Daarnaast is er een afbeelding van L. de Koningh bekend. Hij beeldt het kasteel af, waarbij op de voorgrond een koe wordt gemolken.

Kasteel Develstein aan de voorzijde met zwanen in de slotgracht, windhonden bij de jager, rennende honden en een kudde koeien die worden voortgedreven. Tekening J.C. Bendorp. Collectie Regionaal Archief Dordrecht.

Van geiten en schapen zijn ook botten gevonden bij de opgraving. Hiervan zijn er 36 gevonden. Er werden uit deze botresten minimaal 4 individuen geteld. 13 botresten vertonen hak-, snij-, en bewerkingssporen. Dit is vrijwel zeker slachtafval. Er was geen duidelijke spreiding van leeftijden te zien. Zowel de resten van jonge als oude dieren zitten tussen de gevonden resten. Ook schapen en geiten waren bestemd voor de vleesconsumptie en leverden producten als melk, wol en huiden⁴⁴. Uit de gevonden resten is niet na te gaan hoeveel hiervan afkomstig zijn van schapen of van geiten. Deze botresten lijken zoveel op elkaar dat dit niet mogelijk is.

Op de afbeelding van Bendorp van de boerderij is naast een paar schapen ook een bok te zien. Deze kan goed gebruikt zijn voor het trekken van een bokkenwagen. Verder zijn er geen geiten afgebeeld op afbeeldingen van het kasteel. De afgebeelde schapen zijn allemaal melkschapen. Dit ras wordt al sinds de 15^e eeuw afgebeeld op schilderijen en loopt al die eeuwen al rond door de Hollandse polderlandschapen⁴⁵.

Van varkens op de kasteelboerderij is nog minder bekend. Er zijn 13 botfragmenten gevonden, waaruit minimaal 3 individuen geteld konden worden. 3 Fragmenten hadden hak-, snij-, en bewerkingsporen⁴⁶. In de 19^e eeuw was er een varkenshok op de boerderij waarin de gevelstenen van het afgebroken kasteel waren gemetseld⁴⁷. In de schoorsteen met een ingemetselde bakoven werden de hammen gerookt⁴⁸.

Vissen en andere waterdieren

Develstein ligt in een waterrijke omgeving, vis zal er dan ook in overvloed geconsumeerd zijn. Er zijn alleen visresten gekomen uit de grondmonsters die genomen zijn uit de grondlagen onder de 14^e-eeuw-

se muur. Deze resten zijn dan ook ouder dan de andere gevonden dierlijke resten. De grondlaag waaruit deze monsters komen is aan de hand van het gevonden aardewerk gedateerd in de 11^e tot 13^e eeuw. Een koolstof 14 van een graankorrel komt hiermee overeen. Deze is gedateerd tussen 1150 en 1200⁴⁹.

In deze grondmonsters zijn 1 wervel van een paling en 1 wervel van een haring gevonden. De paling was een erg geliefde vis. De hier gevonden paling zal wel uit de Devel of andere dicht bijgelegen rivier gekomen zijn. Het is goed mogelijk dat de paling zelf gevangen is, maar kan ook op de markt gekocht zijn. De visrechten van de Devel waren tussen de 11^e en het begin van de 14^e eeuw in handen van Sint Paulusabdij die ook het grootste deel van de Zwijndrechtse Waard bezat. De abdij verpachtte deze visrechten, zodat zelf vissen voor de lokale bewoners eigenlijk stropen was. Toch zal dit zeker wel gebeurd zijn⁵⁰. De haring is zeker afkomstig van de markt. Misschien was deze haring via Dordrecht bij Develstein beland, maar het kan ook in Vlaardingingen gekocht zijn. Ook dit was in de 12^e eeuw nog een belangrijke havenstad, terwijl Dordrecht nog in opkomst was als handels-

Schaapskudde bij kasteel Develstein. Tekening G. Smak Gregoor.
Collectie Regionaal Archief Dordrecht.

stad. De bronnen melden pas in de late 14^e eeuw Dordtse betrokkenheid bij de haringvangst⁵¹. De haring zal niet vers, maar ingelegd Develstein bereikt hebben. De haring werd gevangen in de zee-engten tussen Denemarken en Zweden.

In hetzelfde grondmonster werden ook 3 pijpbeentjes gevonden van kikkers. Het kan zijn dat de kikkers een natuurlijke dood zijn gestorven. Maar in de Middeleeuwen werden kikkers ook gegeten. Ze werden echt als een lekkernij beschouwd.

Van later tijden zijn er geen visresten gevonden. Dat betekent niet dat er geen vis op het kasteel werd gegeten. Met een rivier voor de deur stikte het in de omgeving van de vis. In het gedicht over huis Nederhoven worden vissen als baars, post, winde, karper en snoek genoemd, die in de vijvers rond het huis zwemmen. Bij Develstein was het niet nodig om vijvers te hebben vanwege de al eerder genoemde slotgracht en de rivier de Devel. De Devel werd ook in de eeuwen na de Middeleeuwen verpacht als viswater⁵². Daarom zal men de vis of uit de gracht hebben gehaald of gekocht hebben van vissers, zodat men voor zoetwatervis niet helemaal naar de markt in Dordrecht hoefde. Alleen voor Zeevis moest men naar Dordrecht.

Dat men in de Middeleeuwen wel zelf viste, blijkt uit twee visloodjes. Het ene is gebruikt als dobberverzwaarder, terwijl het andere gebruikt is als netverzwaarder. De netverzwaarder zorgde ervoor dat het net rechtop in het water bleef staan. Waarschijnlijk zijn de loodjes 14^e – of 15^e – eeuws⁵³.

Als laatste archeologische vondst noem ik vijf resten van schelpdieren, waaronder vier mosselschel-

pen. De mossel was al in de Middeleeuwen geliefd voedsel.

De bijzonderste 'vis' die op Develstein is geweest, is niet bekend uit archeologische bronnen. Het is ook geen vis maar een zoogdier. Het dier werd in de Middeleeuwen wel tot de vissen gerekend. Volgens de overlevering spoelde in november 1334 tijdens een hevige storm een walvis aan bij het net gebouwde kasteel Develstein. Omdat de dijken van de net bedijkte Zwijndrechtse Waard door deze storm doorbraken, kon deze walvis aanspoelen bij Develstein⁵⁴. Walvisvlees werd in de Middeleeuwen als een lekkernij gezien, die vooral door de adel werd gegeten⁵⁵. De toenmalige eigenaar Willem van Duvenvoorde zal een net aangespoelde walvis dan ook direct geclaimd hebben en laten opdienen. Eén rib werd opgehangen aan de kasteelmuur, terwijl een schouderblad werd geschonken aan de kerk van Heer Oudelandsambacht. Daar zou dit blad in de 18e eeuw nog gezien zijn. Op het schouderblad stond de vermelding dat het afkomstig was van een walvis die 62 voet groot was. Het rib werd door de eerder genoemde bewoner Adam van Broeckhuysen in 1741 getekend⁵⁶. Het is tot aan de 19^e eeuw aan de kasteelmuur blijven hangen. Als laatste werd het afgebeeld op een schilderij van A.J. Offermans⁵⁷. Overigens is het ook mogelijk dat de boven beschreven botten pas in de 17^e eeuw op het kasteel en de kerk terecht zijn gekomen. In die periode bloeide de Dordrechtse walvisvaart. Veel bemanningsleden van de walvisvaarders woonden toen in Zwijndrecht en omring om de hoge Dordtse belastingen te omzeilen⁵⁸.

Het laatste waterdier is eigenlijk een knaagdier. Het is ook niet archeologisch aangetroffen, maar was wel overal zichtbaar op het kasteel en in Dordrecht.

Visloodje voor het verzwaren van een dobber.

Foto auteur.

Visloodje voor het verzwaren van een visnet.

Foto auteur.

De familie van Beveren had namelijk een bever in haar familiewapen. Zowel op het kasteel als in haar huizen in de stad liet zij dit wapen zien⁵⁹.

Konijnen en ongedierte

Er is bij de opgraving één konijnenbot gevonden. Het is niet duidelijk of het als afval in de grond gekomen is of dat het dier in zijn hol is gestorven. Het botje is gevonden in een 15e eeuwse grondlaag. Dit klopt met wat we weten over de verspreiding van het konijn in Nederland. De oudste vermelding van het konijn in Nederland stamt uit 1297. Ook daarna is het konijn nog zeldzaam en wordt zij slechts sporadisch vermeld⁶⁰. Dit is ook logisch want het konijn dat oorspronkelijk uit Spanje kwam, was in Nederland geïntroduceerd om in waranden gehouden te worden, zodat de adel erop kon jagen⁶¹. Uiteraard ontsnapten er diverse exemplaren en begon het konijn aan haar opmars door Nederland. In Dordrecht zijn bij het huis te Merwede ook botresten van het konijn gevonden, die in de 14^e of 15^e eeuw te dateren zijn⁶². Het konijn kwam in onze streek dus al voor in een adellijke omgeving.

Uiteraard had men ook last van ongedierte, er waren natuurlijk ook ratten en muizen op het kasteel. Van deze dieren zijn geen botresten terug gevonden. Maar er is wel een voorwerp opgegraven wat hun aanwezigheid laat zien. Tijdens de opgraving werd op de storthoop een mysterieuze ronde leisteenvond die waarschijnlijk Middeleeuws is. Op de leisteenvonden wel inscripties te staan. Helaas kon niemand duiden wat deze inscripties nu betekenden. De suggesties gingen van een zonnewijzer of een occult voorwerp tot een kind wat schrijven leerde op de schijf. Uiteindelijk wist een expert de vreemde inscripties te duiden. De schijf was ooit gebruikt als deksel op een pot en de inscripties waren eigenlijk de krassen van de nagels van ratten en muizen die probeerden bij de inhoud van de pot te komen⁶³. Daarmee is het bewijs dat dit ongedierte op het kasteel leefde geleverd. Of het bruine of zwarte ratten waren, of toch muizen, die aan de schijf hebben ge-

*Familiewapen van Cornelis van Beveren.
Collectie Regionaal Archief Dordrecht.*

krabbeld is niet duidelijk. Het zouden goed zwarte ratten geweest kunnen zijn. Deze dieren waren inheems in Nederland.

De laatste resten van ongedierte die hier aan bod komen, zijn drie wormeneieren, waarschijnlijk van spoelwormen. Deze eieren zijn gevonden in het eerder genoemde grondmonster. Deze eieren komen dan ook uit de 12^e eeuw. Maar ook in later tijd zullen last gehad hebben van wormen.

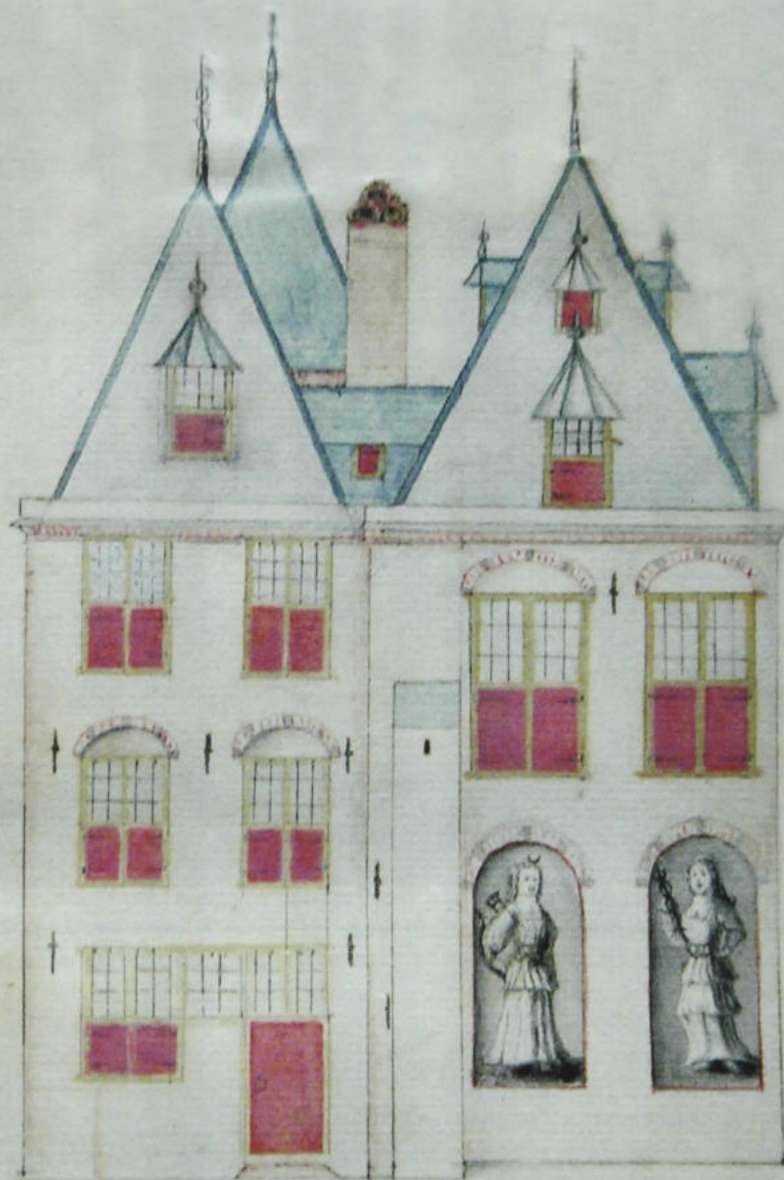
Leistenen schijf met krassen en lijnen. Foto P. Schulten, Archeoplan.

Geraadpleegde boeken en artikelen:

- Berg, A.L.J. van den. *Kasteel Develstein* in: *Grondig Bekeken*, Jaargang 25, no4, december 2010, 1-16.
- Duinen, H.A. van. *Dieren in de Dordtse binnenstad*. Alblasterdam, 2010.
- Erkelens, W, M. Frankenhuysen en R. Zanderik (red). *Vorstelijk Vee. Vier eeuwen Nederlandse veerassen*, Bussum, 2002.
- Frijhoff, W., H. Nusteling en M. Spies (red). *Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813*. Hilversum, 1998.
- Gonissen, L. *10.000 jaar huisdieren*. Leuven, 1996.
- Fokma, A. *Rapportage van het archeobotanisch onderzoek van een monster uit de opgraving Develstein te Zwijndrecht*. Amsterdam, 2006.
- Gruyl, M.E. de. *Dordtse Jonas in Olie. Een bijdrage tot de geschiedenis van de Nederlandse walvisvaart*. Dordrecht/Amsterdam, 1997.
- Hartog, E. den. *Dieren in en rond de kastelen Teylingen en Brederode*. Haarlem, 2005.
- Herwaarden J. van. e.a. *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572*. Hilversum, 1996.
- Hoek, C. *Bezittingen rond Rotterdam van de St. Paulus-Abdij in: Ons Voorgeslacht*. 1967: 29-54.
- Janse, A. *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen*. Hilversum, 2001.
- Koopmanschap, H. e.a. *In Dongen stond een huis. De Heerlijkheid Dongen in de Middeleeuwen*. Tilburg, 2005.
- Koning, M.W.A. de en A.L.J. van den Berg. *Archeologisch onderzoek naar het voormalige kasteel Develstein aan de Develsingel 5 te Zwijndrecht. Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek met proefsleuf*. Publieksuitgave. In voorbereiding.
- Palmen, Eric. *Landbouw en visserij in Dordrecht en zijn ommelanden in: Frijhoff, W., H. Nusteling en M. Spies (red). Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813*. Hilversum, 1998.
- Lauwerier, R.C.G.M. en J.T. Zeiler. *Wishful thinking en de introductie van het konijn in de Lage Landen in: Westerbeem* 49, 4, 2000. 133 – 137.
- Leer, C.L. van der. *De tuinen van Meerdervoort. Van ridderlijke Hofstede tot luisterrijke buitenplaats in: Zwijndrechtse wetenswaardigheden deel I*, Zwijndrecht 1994.
- Leer, C.L. van der. *Nederhoven. Een lusthof voor houtkopers en regenten in: Zwijndrechtse Wetenswaardigheden II*. Zwijndrecht, 1998.
- Leer, C.L. van der. *Een onbekend lofdicht over Nederhoven in: Swindregt Were* 14, nr. 1, 2000 blz. 4-18.
- Leer, C.L. van der. *Develstein. De geschiedenis van een kasteel*. Zwijndrecht, 2006
- Leer, C.L. van der. *Develstein en zijn bewoners in: Zwijndrechtse Wetenswaardigheden III*. Zwijndrecht, 2007.
- Matthey, I. *Vincken moeten vincken locken*. Hilversum, 2002.
- Stöver, J. et al (red). *Kastelen en buitenplaatsen in Zuid-Holland*. Zutphen, 2000.
- Uytven, R. van, *De papegaai van de paus. Mens en dier in de Middeleeuwen*. Leuven, 2003.
- Weterings, J.J.J. *Archeozoologisch rapport van werkput 1, project A04-197-Q Develstein Zwijndrecht*. Capelle aan den IJssel, 2006.

Noten

- ¹ Zie hiervoor o.a. van der Leer 2006 en 2007 en van den Berg 2010.
- ² Dit artikel is eerder verschenen in het periodiek 'Grondig Bekeken', jaargang 26, nummer 3, september 2011. Grondig Bekeken is het periodiek van afdeling 11, 'Lek- en Merwestreek' van de AWN, Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie.
- ³ Van der Leer 2006, 9.
- ⁴ Van der Leer 2006, 11.
- ⁵ Van der Leer 2007, 94-96.
- ⁶ Van der Leer 1994, 1998 en 2000.
- ⁷ Van der Leer 2000.
- ⁸ Van der Leer, 2007. 125-127.
- ⁹ Weterings, 1.
- ¹⁰ Fokma, 2006.
- ¹¹ Weterings, 1.
- ¹² De Koning en van den Berg, 35
- ¹³ Weterings, 1.
- ¹⁴ Zie bovenstaande tabel.
- ¹⁵ Den Hartog, 6.
- ¹⁶ Koopmanschap, 43-44.
- ¹⁷ Van der Leer 2006, 22-23.
- ¹⁸ Deze tabel is vereenvoudigd ontleend uit Weterings, 2006 en aangevuld met gegevens uit Fokma, 2006.
- ¹⁹ Van der Leer, 2007. 125-127.
- ²⁰ Van der Leer, 2006. 29 – 31.
- ²¹ Matthey, 88-91.
- ²² Matthey, 235-236.
- ²³ Weterings, 2
- ²⁴ Gonissen, 114.
- ²⁵ Van der Leer, 2007. 126 – 127.
- ²⁶ Van Broeckhuysen wist waarschijnlijk niet dat de kramsvogel ook tot de lijsterachtigen wordt gerekend.
- ²⁷ Hoogstwaarschijnlijk bedoelde van Broeckhuysen hier de zanglijster mee.
- ²⁸ Matthey, 398.
- ²⁹ Matthey, 89-90.
- ³⁰ Van der Leer, 2007. 127.
- ³¹ Van der Leer 2006, 11.
- ³² Stöver, 71.
- ³³ Den Hartog, 117.
- ³⁴ wassenaer.net/willem_van_duvenvoorde.htm.
- ³⁵ Den Hartog, 29.
- ³⁶ Janse, 81-92.
- ³⁷ Van der Leer, 2007. 100.
- ³⁸ Van der Leer, 2007, 125-127.
- ³⁹ Van der Leer, 2007, 152.
- ⁴⁰ Weterings, 1.
- ⁴¹ Palmen, 188-189.
- ⁴² Weterings, 1.
- ⁴³ Den Hartog, 137.
- ⁴⁴ Weterings, 2.
- ⁴⁵ Erkelens, Frankenhuis en Zanderik, 38-39.
- ⁴⁶ Weterings, 1.
- ⁴⁷ Van der Leer, 2007, 154-155.
- ⁴⁸ Van der Leer, 2006, 49.
- ⁴⁹ De Koning en van den Berg, 39.
- ⁵⁰ Hoek, 1967.
- ⁵¹ Herwaarden, 201-205.
- ⁵² Pas met het droogleggen van de Devel in de jaren '20 van de 20^e eeuw stopte het verpachten van het viswater. In 1985 is de Devel weer open gegraven. Nu is nog een visvergunning nodig om te vissen in de Devel.
- ⁵³ De Koning en van den Berg, 33. Met dank aan C. Groeneveld.
- ⁵⁴ Van der Leer, 2007, 95-96.
- ⁵⁵ Den Hartog, 129.
- ⁵⁶ Van der Leer, 2007, 123.
- ⁵⁷ Van der Leer, 2006, 38.
- ⁵⁸ De Gruyl, 46.
- ⁵⁹ Van Duinen, 23.
- ⁶⁰ Den Hartog, 98.
- ⁶¹ Gonissen, 166-169.
- ⁶² Lauwerier en Zeiler, 133-137.
- ⁶³ Mondelinge mededeling J. Thijssen.

Het Slot syn Rechter Syde

De zijgevel van Develstein met links Diana, godin van de jacht. Collectie mevrouw K.M.J. Vester.

De oude boerenhofstede Develstein. Tekening J.C. Bendorp, 1844. Collectie Regionaal Archief Dordrecht.

Gezicht op de herbouwde boerderij vanaf de Develweg. Foto particuliere collectie.

Rampen op boerderij Develstein

Kees van der Leer

Een brand op de boerderij was ook in vorige eeuwen de schrik van elke boer. Blussen was veelal onbegonnen werk en een brandweer was meestal ver weg van de doorgaans afgelegen plek in de polder. Binnen korte tijd werden de huisraad, persoonlijke kostbaarheden en soms ook het vee een prooi van de snel om zich heen grijpende vlammen. Je mocht al blij zijn als alle gezinsleden en inwonende 'knechten en dienstmeiden' het vege lijf wisten te redden. Broei in het opgetaste hooi was vaak een belangrijke oorzaak, maar soms ook onvoorzichtigheid met een kaars of een olielamp. Een brute overval op de bewoners van de vaak afgelegen hofstede was een ander risico, een voorval dat weliswaar minder vaak voorkwam maar niet minder heftig was. Boerderij Develstein heeft beide meegemaakt. Verslagen in oude kranten bewaren voor de liefhebbers van historie de herinneringen aan deze ingrijpende gebeurtenissen.

Een korte terugblik

In 2007 beschreef ik in *Zwijndrechtse Wetenswaardigheden III* de eeuwenoude geschiedenis van kasteel Develstein en zijn bewoners.¹ Ook de uit de veertiende eeuw daterende kasteelboerderij komt daarbij ter sprake, evenals een enkele vroege pachter. De laatste familie die Develstein in eigendom heeft gehad was de familie Snellen. In 1754 erfde Willem Snellen het kasteel en de boerderij van zijn moeder Godelive van Broeckhuijsen. Daarna erfde zijn zuster Johanna Maria Elisabeth het oude adellijke bezit. Deze 'laatste jonkvrouwe van Develstein' verwaarloosde haar bezittingen schromelijk. Zij had maar één passie: trouwen met een graaf of een baron. Dat lukte haar echter pas erg laat, in 1794, toen zij inmiddels 67 jaar oud was. In dit gedenkwaardige jaar huwde de bejaarde Johanna Maria Elisabeth met de 28-jarige Florentius Alexandre Augustinus graaf van Dam. De bruidegom slaagde erin om het vermogen van zijn bejaarde bruid er in korte tijd doorheen te jagen. Geld voor fatsoenlijk onderhoud van Develstein was er dus niet meer en het kasteel verviel tot een bouwval. In 1814 stierf de berooide gravin en haar bezittingen gingen naar haar neven Cornelius Tobias en Jan Snellen. Deze lieten in 1824 het ruïneuze kasteel afbreken. De oude boerenstee Develstein ontsnapte gelukkig aan deze afbraak en werd waarschijnlijk goed onderhouden uit de

pachtopbrengsten. Doordat diverse pachtcontracten uit het archief van de familie Snellen bewaard bleven, zijn we redelijk goed geïnformeerd over de pachters uit hun periode. In 1814 had Johanna Maria Elisabeth Snellen voor zes jaar de boerderij met de erbij horende zaai- en weilanden verhuurd aan bouwman Pieter Moerkerken. Het huurcontract bevat diverse interessante bepalingen over rechten en plichten. De huurder was verplicht het zaailand behoorlijk 'te braken' ofwel te ploegen en het weiland 'met beesten te beweiden'. Wel mocht hij eenmaal in de zes jaar de gehele wei gebruiken om te hooien, mits dit gebeurde vóór Sint Jan. In de overige jaren was het toegestaan om 'een voeder boshooi' van een morgen wei te halen, maar dit moest dan wel vóór 1 juli afgemaaid zijn. Ook mocht hij het gehuurde land eenmaal per jaar 'met vlas bespreiden', maar dan moest wel 2 gulden per morgen meer worden betaald. Verder diende de huurder het zaai- en weiland ieder jaar tijdig 'van alle onkruid te zuiveren en op zijn kosten alle sloten, greppels, dammen, heiningen of scheidingen te maken en te onderhouden'. Ook onder de nieuwe eigenaren Cornelius Tobias Snellen en zijn broer Jan bleef Moerkerken de pachter. Pieter Moerkerken was getrouwd met Maria van der Jagt. Toen Pieter overleed zette zijn weduwe samen met zoon Hendrik de pacht en het bedrijf voort in de landelijke omgeving aan de Devel. Maar op de late avond van 13 november 1851 werd hun rustige bestaan wreed verstoord door drie inbrekers, die met bruto geweld geld en kostbaarheden eisten.

Een brute inbraak op Develstein

De *Dordrechtsche Courant* van 18 november 1851 gaf een beeldend maar ook bewogen verslag van deze spraakmakende gebeurtenis op Develstein:²

Groote Lindt, den 15 November. In den vroegen morgen van den 14 dezer zijn van deze gemeente, onder geleide van twee agenten van justitie in geboeiden staat, naar het huis van arrest te Dordrecht overgebracht de personen van Kornelis den Tuinder, gehuwd zonder kinderen, oud 33 jaren, Dirk van Gelder, gehuwd met twee kinderen, oud 40 jaren, van beroep arbeiders, wonende binnen deze gemeente, benevens den jongeling Krijn Spruit, oud 20 jaren, oudste zoon eener weduwe, te Meerdervoort, en zulks ter zake van geconfes-

seerde [= bekende] misdaad, als zijnde zij in den laten avond van den 13 dezer, door eene van buiten gesloten schuurdeur der bouwwoning, genaamd Develstein, bewoond door de weduwe Pieter Moerkerken, benevens haren zoon en eene dienstmeid, ingeslopen, waardoor zij den vrijen toegang wisten te vinden tot de slaapstede van gemelden zoon, die zij in slapenden toestand hebben aangegrepen en na eene hevige worsteling en bedreiging om, bij tegenstand hem te zullen vermoorden, hem toevoegende „Zwijg donder, of het mes gaat er door“, aan handen en voeten hebben gebonden, en om hem het hulpgeschrei te beletten, een doek met geweld in den mond hebben gestopt, en in dezen weerloozen toestand onder het bed gestuwd, misschien om hem te verstikken; vervolgens hebben de misdadigers getracht, door het met geweld openloopen eener deur, den toegang te verkrijgen tot het slaapvertrek der weduwe zelve, doch de dienstbode, op het hulpgeschrei de vlugt nemende door een raam in het slaap- of woonvertrek der weduwe, had de toegang aldaar afgesloten door de volgende deur van binnen te grendelen, waardoor de misdadigers hun plan veranderden en door een geopend raam of door eene, waarschijnlijk door de weduwe zelve geopende buitendeur, aan de andere zijde der woning bij haar zijn ingedrongen, en onder bedreiging van haar het leven te zullen benemen, van haar geld eischten, aan welke eisch de 76jarige weduwe gehoor gaf, door het openen van een in haar vertrek staande kabinet en het afgeven van eene gevulde beurs, doch hiermede niet voldaan, nam een hunner met geweld een tweede beurs, benevens een bundeltje met spetie [=bankbiljetten], waarna zij allen vertrokken; - de zoon had intusschen zich van de boeijen weten los te maken, doch

geen mogelijkheid ziende om zijne oude moeder alleen te verdedigen, nam in zijn nachtgewaad de vlugt, zijn koers rigtende naar de poort, doch aldaar ziende dat een der onverlaten de wacht had, ijldde hij door verschillende slooten en vlieten door den polder van Zwijndrecht naar het dorp, belde aan bij den burgemeester en riep om hulp aan de in rust zijnde ingezetenen gelijk de dienstbode reeds in het dorp aangekomen, mede gedaan had; - door een zamenloop van gepaste maatregelen van den burgemeester bijgestaan door zekeren Paulus Bravenboer, schoonzoon van gemelde weduwe (vroeger in dienst als marechaussee) heeft men de daders al dadelijk weten op te sporen, die uithoofde de eerst gearresteerde zijne misdaad bekende, allen na veel tegenstand tot bekentenis zijn gekomen, zoo zelfs dat het gestolene geld ten bedrage van ruim f 300 op verschillende plaatsen tot in een sloot verborgen, in handen der justitie is; - hartverscheurend was het oogenblik wanneer de weduwe Spruit van haren zoon afscheid nam, en hem aan de justitie moest overgeven. - Er bestaat groote zwaarigheid voor het leven der dienstmeid, terwijl de oude weduwe tot nog toe er met den schrik is afgekomen, moet de zoon echter ook ongesteld zijn geworden; - deze misdaad welke alom met afgrijzen is vernomen, zal voor de gearresteerden gewigtige gevolgen hebben, en zoo de openbare stemming hier had regt te doen zoude welligt de zwaarste straf hun deel zijn.

Dat de zorg om de dienstmeid terecht was bleek al snel. Zij overleed op 19 november als gevolg van de hevige schrik. Dit staat te lezen in een bijdrage, die de *Rotterdamsche Courant* van 27 maart 1852 aan het voorval wijdde, kort voordat de rechtszitting zou plaatsvinden:

A^o 1852.

ROTTERDAMSCH

Saturdag

COURANT.

den 27 Maart.

— Vrijdag den 2 april aanstaande zal voor het Provinciaal Gerechtshof in Zuidholland behandeld worden de zaak van *C. den Tuinder*, *D. van Gelderen* en *K. Spruit*, beschuldigd van in den laten avond van den 13 november ll. zich te zamen, met zwart gemaakte aangezigten en allen messen bij zich dragende, te hebben begeven, door middel van over eene sloot te springen, op het rondom afgesloten erf, behoorende tot de woning van de wed. *Moerkerken*, in de gemeente Groote Lindt; vervolgens, na door eene ongesloten deur zich toegang in gemelde woning te hebben verschaft, eerst den persoon van *H. Moerkerken* de handen en voeten met touwen vastgebonden en hem met geweld een doek in den mond gestopt te hebben, waardoor gemelde persoon aan de onderlip en het linker been ligt is verwond, en hetwelk geschiedde onder bedreiging van, indien hij niet zweeg, gebruik te zullen maken van een mes; eindelijk in een ander vertrek der woning zich te hebben meester gemaakt van eene som van ruim f300 aan geldspecien, hun deels op hunne bedreigingen afgegeven door de wed. *Moerkerken* zelve, deels door hen uit een aldaar aanwezig kabinet weggenomen; en alzoo van diefstal, gepleegd bij nacht, door meer dan één persoon, voorzien van wapenen, op een afgesloten erf, door middel van overklimming, in een bewoond huis met behulp van gewelddoefening en met bedreiging om gebruik te maken van hunne wapenen. Uit de in deze zaak opgemaakte acte van beschuldiging blijkt, dat de dienstbode *J. Verwey*, die onder het bedroevend voorval, dat hare zes en zeventigjarige meesters trof, zoo veel trouw had aan den dag gelegd en zoo vele bewijzen van moed en tegenwoordigheid van geest had gegeven, op den 19 november 1851 aan de gevolgen van den hevigen schrik is overleden. — Het Openbaar Ministerie zal in deze zaak worden waargenomen door den advocaat-generaal mr. *Gefken*. Als verdediger is aan de besch. toegevoegd mr. *Melchers*.

Uiteraard besteedde de pers de nodige aandacht aan de rechtszitting en wel op 6 april, dus vier dagen na de strafzaak, waarin het Openbaar Ministerie

de doodstraf eiste. Een bericht uit de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 4 april 1852:

Het openbaar ministerie werd in deze zaak waargenomen door den advocaat-generaal mr. *Gefken*, die in eene korte voorafpraak de schuld van de beschuldigten, bij het resumé der acte van beschuldiging ten laste gelegd, nog nader aantoonde, en ten slotte requireerde, dat het hof hen zoude veroordeelen tot de straffe des doods, uit te voeren binnen 's Gravenhage.

De verdediger van de beschuldigten, mr. *J. L. Melchers*, heeft in eene korte, maar tevens kernachtige rede, de schuld aan de beschuldigten ten laste gelegd niet geheel betwist, doch heeft vruchten aan te toonen, dat in het geheele proces geen zweem aanwezig was, dat zij van hunne messen hadden gebruik gemaakt; dat zij wel bedreigd hadden daarvan gebruik te zullen maken, maar dat niet één enkele getuige een mes gezien heeft en dat het niet vreemd is, dat menschen van hunnen stand wapenen bij zich dragen, daar zulks eene algemeene gewoonte is

Pleiter heeft ten slotte aangedrongen, dat het hof de bedreiging van van messen gebruik te zullen maken, als geene verzwarende omstandigheid zal aanmerken, waardoor het hof alsdan eene zachtere straf tegen hen zoude kunnen uitspreken. Hij verzocht dat daarbij in aanmerking zou worden genomen, de jeugdige leeftijd van den 1sten en 3den beschuldigde, en de omstandigheid dat de 2de beschuldigde vader was van een talrijk gezin.

De uitspraak in deze zaak zal plaats hebben op Vrijdag den 9den April des namiddags ten 3 ure.

Ook deze uitspraak van 9 april werd de lezers medegedeeld, direct nadat deze had plaatsgevonden.

Zo meldde de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* reeds de volgende dag, op 10 april 1852:

— Het provinciaal gerechtshof in Zuid-Holland, kamer van strafzaken, heeft, in zijne zitting van heden, uitspraak gedaan in de zaak van C. den Tuinder, oud 20 jaren, D. van Gelderen, oud 40 jaren en K. Spruit, oud 19 jaren, die in den nacht van 13 November 1851 ten huize van de wed. Moerkerken, op eene hofstede nabij de groote Lindt, diefstal met verzwarende omstandigheden hebben gepleegd. Het hof heeft hen schuldig verklaard aan diefstal bij nacht door meer dan één persoon op een afgesloten erf door middel van overklimming, in een bewoond huis en met geweld-oefening jegens personen, waarvan hij een hunner sporen zijn achtergebleven. Het hof heeft de drie opgemelde personen veroordeeld tot de straffe van het zwaaijen met het zwaard over het hoofd, uit te voeren binnen 's Gravenhage en tot eene tuchthuisstraf, van Gelderen voor den tijd van 12 jaren, en den Tuinder en Spruit ieder voor den tijd van 10 jaren; voorts allen in de kosten.

Een verwoestende brand

In 1866 ging boerderij Develstein in de verkoop.³ De hofstede bestond toen uit een woonhuis, schuur, woonkeet en wagenkeet en erven, met werf, tuin, boomgaarden, weiland, lanen, plantage, weg en watering, gelegen onder de gemeente Grootte Lindt in de polder van Zwijndrecht, aan de Develweg en de Devel, nabij de Molensteeg. Het was pachter Hendrik Moerkerken die het geheel wist te verwerven.

Hendrik Moerkerken was in 1854 gehuwd met Maria Spruit. Hun twee zoons, Pieter en Hendrik, stierven jong, beide op 21-jarige leeftijd. Een derde zoon, Kornelis, overleed binnen enkele maanden na zijn geboorte. Voor de bedrijfsopvolging zag het er somber uit. Gelukkig had Hendrik een zuster, genaamd Pleuntje Moerkerken. Zij speelde een belangrijke rol in de voortgang van het boederenbedrijf op Develstein. Pleuntje was in 1829 namelijk gehuwd met Bastiaan van Gilst, een boerenzoon, geboren op de hoeve Landzigt te Rijsoord.⁴ In 1833 werd een tweeling geboren, Adam en Pieter. Adam stierf echter

jong, evenals twee andere broertjes en drie zusjes. Pieter van Gilst was de enige die wél voorspoedig opgroeide en de volwassen leeftijd bereikte. Hij huwde in 1859 met Ida Pleunsdr van der Poel, een boerendochter afkomstig van de dichtbij Develstein gelegen boerderij 't Hof. Uit dit huwelijk werden acht dochters en drie zoons geboren, onder wie Bastiaan en Plonius Jan van Gilst. Overigens was Pleuntje Moerkerken, na het overlijden van haar eerste echtgenoot Bastiaan in 1849 opnieuw getrouwd en wel met Paulus Bravenboer. Dit was de gewezen marchaussee, die na de overval op Develstein, volgens het bericht van 18 november 1851, als schoonzoon van de overvallen weduwe Moerkerken een mooie rol speelde bij het opsporen van de daders.

Op 26 januari 1888 kocht Pieter van Gilst van zijn inmiddels kinderloze oom Hendrik Moerkerken boerderij Develstein met de bijbehorende grond en de beplanting aldaar, alsmede het recht op de beplanting van de Molensteeg en de Bootjessteeg.⁵ Kort na deze aankoop, terwijl oom Hendrik nog op de boer-

derij woonde, sloeg het noodlot toe en werd Develstein door een verwoestende brand getroffen. *Het Nieuwsblad voor de Hoekse Waard* van 7 maart 1888 berichtte daarover het volgende:

5 maart. Heden nacht is de boerenplaats, genaamd Develstein en bewoond door H. Moerkerken, geheel afgebrand. De brand is waarschijnlijk ontstaan in een schuur, die op een afstand van 8 m. van de woning stond. Toen de bewoners de brand ontdekten en de voordeur wilden openen, konden ze deze, misschien ten gevolge van de vorst, niet openen en zijn ze door het openschuiven van een raam aan het brandgevaar ontsnapt. Een paard en een koe zijn uit de schuur gered, terwijl 10 schapen reeds in de weide liepen. Een hond en 7 kippen zijn een prooi der vlammen geworden. Van de inboedel is niets gered kunnen worden.

Volgens een bewaard gebleven gedenksteen werd de boerderij in 1888 herbouwd. Er is nog een mooie foto bewaard gebleven van Pieter van Gilst, staande voor zijn herbouwde boerderij.

In 1900 besloot de toen bejaarde Pieter van Gilst de nieuwe boerenhoeve Develstein met de bijbehorende landerijen te verkopen aan Arnoud Nicolaas Justinus Maria baron Van Brien en van de Groote Lindt. Vervolgens werd de hofstede met woning, schuur, tuin enz. en met de daarbij gelegen bouw- en weilanden, groot 30 hectaren 64 aren en 64 centiaren, verhuurd aan Plonius Jan van Gilst, de tweede zoon van Pieter.⁶ Het door Plonius Jan gehuurde omvatte in feite alle percelen van Develstein, die ooit hadden toebehoord aan Cornelius Tobias Snellen en diens broer, plus twee aan de noordkant hiervan gelegen stukken grond. Verder werden ook ruim 10 hectaren grond aan de Molensteeg te Zwijndrecht verhuurd aan Bastiaan, de oudste zoon van Pieter van Gilst. Beide contracten werden door vader Pieter als borg mede-ondertekend.⁷ Plonius Jan was in 1898 gehuwd met Bastiaantje de Geus. Zij kregen zes kinderen onder wie de tweelingzusters Ida Adriana en Maria. Zij zouden de laatste bewoners worden van de boerderij Develstein, die in het kader van 'de volkshuisvesting' werd onteigend en in 1969 uiteindelijk afgebroken.

Een tweede brand

Bastiaan van Gilst, de oudere broer van Plonius Jan, huwde in 1888 Aagje Pleuntje Labrijn uit Heerjansdam. Maar ook hij was niet veilig voor het vernietigende vuur. Dat een ongeluk in een klein hoekje zit

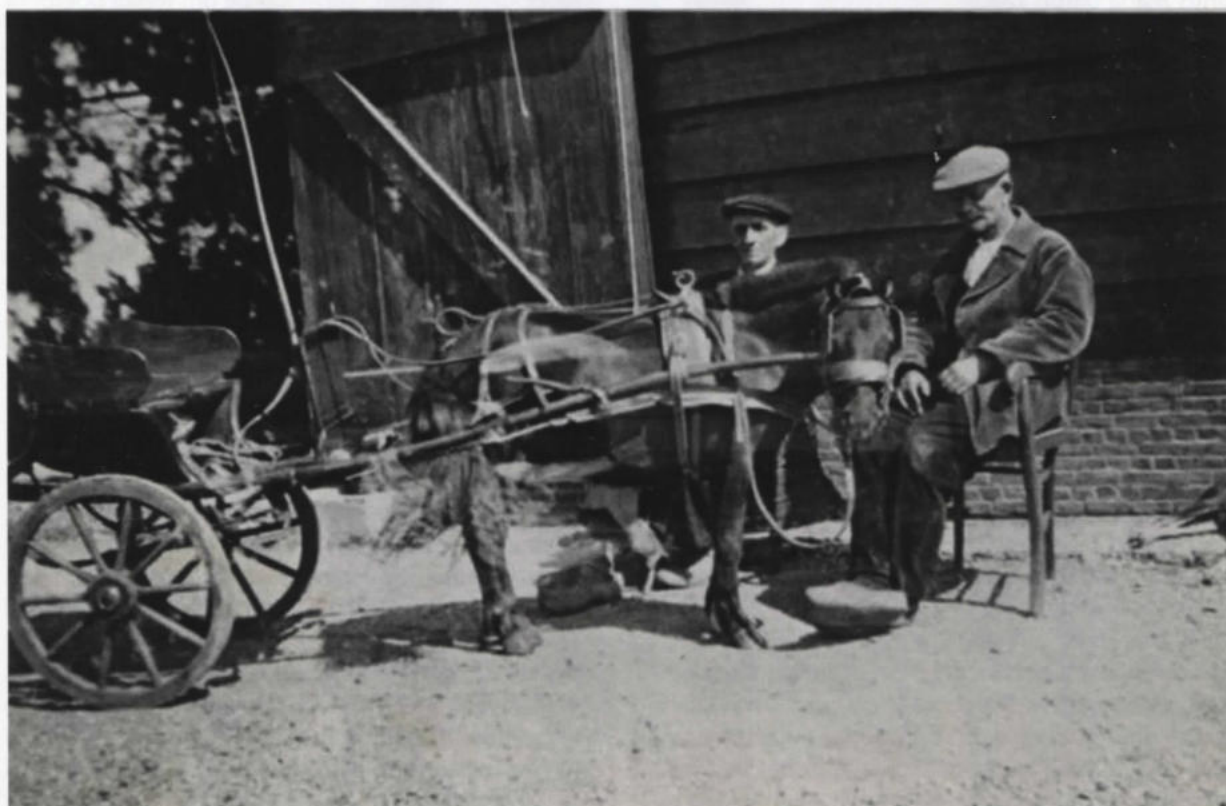
blijkt uit het bericht in het *Nieuwsblad van de Hoekse Waard* op 18 januari 1893:

Zwijndrecht, 17 januari. De brand waarvan in ons vorig nummer melding werd gemaakt, heeft niet te Rijsoord plaats gehad maar te Heer-Oudelands-Ambacht onder deze gemeente, waar op Zaterdag morgen omstreeks half zes een vrij hevige brand uitbrak op de boerenstelling [boerenhofstede], toebehoorende aan P. van Gilst en bewoond door B. van Gilst. De geheele stelling en inboedel lag in korten tijd in de asch. Van levende have zijn verbrand 5 melkkoeien en drie hokkelingen [=kalveren], terwijl gered werden 8 paarden, 2 melkkoeien en 2 hokkelingen. Het vee was verzekerd, doch naar men vermeldt, zeer laag. De inboedel was verzekerd tegen f 700, terwijl niets kon gered worden. Ook zijn een paar gouden krullen der boerin verbrand, ter waarde van f 200. De oorzaak van het onheil was, dat den boer, die 's ochtends met een lantaarn in de schuur ging naar den dorschvloer om een bos stroo te halen, het ongeluk overkwam dat het ondergedeelte uit de lantaarn viel, waardoor in een ommezien het roggestroo dat met de vlam in aanraking kwam in lichter laaie stond, aangezien zijn poging om het vuur uit te trappen geheel mislukte.

Onduidelijk is in eerste instantie om welke boerderij het hier gaat. De genoemde namen van P. van Gilst en B. Van Gilst doen vermoeden dat het hier gaat om Pieter van Gilst als eigenaar en zijn zoon Bastiaan als bewoner. Zodoende lijkt het er ook even op dat het hier weer om Develstein gaat, maar geen enkele andere bron vermeldt dat boerderij Develstein twee keer kort na elkaar in de as is gelegd. Bovendien is hier sprake van een boerderij in Heer Oudelands Ambacht, terwijl Develstein in de Groote Lindt lag. Daar komt bij dat Develstein, gezien het verdere verloop van de geschiedenis, uiteindelijk vooral was bedoeld voor Plonius Jan, de jongste zoon van Pieter. Bastiaan is ongetwijfeld na zijn huwelijk in 1888 met zijn bruid naar elders vertrokken, naar een boerderij die vader Pieter voor zijn oudste zoon had gekocht en die hij te zijner tijd zou erven. Zo ging dat vaak in boerenfamilies. Echter, er is geen boerderij bekend in Heer Oudelands Ambacht waar een Van Gilst 'op heeft gezeten'. De geografische verwarring wordt nog groter na het lezen van een bericht over dezelfde gebeurtenis in het *Algemeen Handelsblad* van 17 januari 1893. Deze noemt Kijfhoek als plek van de ramp. Waarschijnlijk heeft deze laatste krant het bij het rechte eind. Sowieso was Kijfhoek berucht om zijn vele boerderijbranden.⁸ Nagaan waar

*Een knecht op weg naar het land. Rechts de wagenshuur, op de achtergrond de schuur en links twee hooischelven.
Foto particuliere collectie.*

Links Pieter Johannes van Gilst met rechts een knecht. Foto particuliere collectie.

Pieter Johannes van Gilst aan het werk op het land met achter hem twee knechten. Foto particuliere collectie.

Links Bastiaantje Buitendijk en rechts haar man Cornelis Pieter van Gilst. Foto particuliere collectie.

Colofon

'Swindregt Were', een naam die naast 'Swijndregt Were' al eeuwen geleden gebruikt werd voor de Zwijndrechtse Waard, is het blad van het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en de Historische Vereniging Zwijndrecht. Het periodiek verschijnt twee maal per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden.

Redactie Hendrik-Ido-Ambacht:

Mevr. J.C. van der Straaten-Ooms en A. L.J. van den Berg

Redactie-adres:

Schalksedijkje 20, 2988 BV Rijsoord

Tel. 0180-423889

Email: joke@vdstraaten.nl

Secretariaat Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht:

J. van Beek, Weteringsingel 84, Hendrik-Ido-Ambacht

Telefoon: 078-6814882

Vestigingsadres: 'Den Brommert', Smidshoef 26 – 28, 3342, Hendrik-Ido-Ambacht

Redactie Zwijndrecht:

M. de Jongh, drs. C.L. van der Leer en H.C. Popijus

Redactie-adres:

Amandelgaarde 163, 3344 RC Hendrik-Ido-Ambacht

Telefoon: 078-6194677

Email: kpopijus@planet.nl

Verenigingsadres: Oudheidkamer 'de Vergulde Swaen', Rotterdamseweg 53-55, Zwijndrecht

Druk: Pro Patria Zwijndrecht

De verkoopprijs voor losse nummers: € 3,50

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

© Redactie blad en de auteur. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie of auteur. Na toestemming moet de bron vermeld worden.

ISSN: 2215-0439

Afbeeldingen:

Rechter pagina

Boven: melken op Develstein, links het kasteel en rechts, verscholen tussen de bomen, de boerderij.

Onder: Pieter Johannes van Gilst. De foto is genomen op 6 september 1922. Foto particuliere collectie.

Buitenzijde achteromslag

Boven: de familie Van Gilst aan de zijkant van de boerderij. Staand van links naar rechts: onbekend, Piet van Gilst, Cornelis Pieter van Gilst. Zittend van links naar rechts: Marie van Gilst, onbekend, Pieter Johannes van Gilst, Bastiaan-tje van Gilst-de Geus en Ida van Gilst. Kind onbekend. Foto particuliere collectie.

Onder: luchtfoto van boerderij Develstein, omstreeks 1969.

